

Рецензия

От доц. д-р Илия Илиев на дисертационен труд на Димитър Иванов Василев за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в научна област 3.

Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1.

Социология, антропология, науки за културата, с научен ръководител доц. д-р Виолета Коцева-Попова.

Тема: „Институционално развитие и музеефициране на народната култура в съвременността. (По примера на занаятите и организираното занаятчийство в България)”

1. Общи данни за докторанта и представените документи

Със заповед РД 38-50 от 02.02. 2026 на Ректора на СУ съм определен за член на научното жури, което на първото си заседание ме избра за рецензент. Докторантът е приложил необходимият пакет документи и материали за участие в процедурата по защитата. Те отговарят на изисквания на Закона за развитие на академичния състав в РБ и Правилника на Софийския университет.

Г-н Василев е получил бакалавърска степен в специалност „Етнология” към Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” през 2007 г., а магистърска през 2012 г. в програмата „Мениджмънт и социализация на културното наследство” към Философския факултет на същия университет. През 2023 г. става докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Етнология” в Софийския университет.

Междувременно той последователно се развива като специалист в областта на музейната теория и практика. През 2008-2017 г. той работи като уредник в Етнографския музей към ЕИМ (сетне ИЕФЕМ). От 2017 г. преминава в Националния исторически музей, където се издига до позицията ръководител на отдел „История на България през Възраждането XVIII – XIX век”. Според

класификация на НИМ, към тази секция са причислени и експозициите, свързани с традиционната народна култура и занаяти и по-конкретно сбирките „Селски бит”, „Оръдия на труда” и „Мебели”, за които г-н Василев отговаря непосредствено. През този период води и курсове като хоноруван преподавател в Националната художествена академия, включително „Теория на музейната експозиция”, „Херитология” и „История на художествения метал”. Успоредно с това участва и/или ръководи проекти, свързани със събиране на теренни данни и артефакти, свързани с традиционната култура, както и с организиране на множество експозиции.

Теоретичните и практическите занимания на г-н Василев в областта на традиционната народна култура логично водят до множество публикации.

Приложен е списък на 34 статии и студии, от които 16 пряко свързани с темата на дисертациите, както и съставителство (в съавторство) на четири сборника.

Става дума за изграден специалист в средата на кариерата си, който последователно е работил на различни позиции в музеи, от уредник до ръководител на отдел, има поглед както върху събирането, съхраняването и класифицирането на музейни артефакти, така и върху тяхното представяне в експозиции и не на последно място, демонстрирал е способността си да анализира натрупаните факти и да ги излага в академични публикации и университетски курсове.

2. Дисертационен труд

Работата на г-н Василев е по тема, която е слабо изследвана в българската научна литература и е приносна по своята насоченост. Тя се състои от увод, три глави и заключение с общ обем 289 страници, списък на цитираната литература, използвани архивни и онлайн източници и приложения. Общата цел на докторанта е да проследи трансформацията на занаятите и занаятчийското производство при настъпилите драматични социални промени в средата и втората половина на XX век, както и тяхното състояние днес. Същевременно занаятите като стопанска активност и произведенията от тях продукти са възможност да се анализират големи тенденции в българското общество, съчетаващи различни модернизационни

идеологически проекти и по-приземени реалности. Не на последно място, оцеляването на определени поминъци и свързани с тях практики, както и естетически и потребителски избори, позволява на г-н Василев да предложи важни изводи за устойчивостта на традиционната българска култура.

В увода са представени основните цели, задачи, източници и методологически решения на автора. Липсва систематичен преглед на наличната литература и теоретични подходи, което е компенсирано с наличието на отделен увод и заключение към всяка от трите глави. Заслужава да се обърне внимание на рефлексивната позиция на г-н Василев, който отбелязва предимствата и ограниченията при работата му на терен, а именно обосноваването на предположение у интервюираните занаятчии, че в качеството си на дългогодишен музеен работник той вече е запознат с особеностите на тяхната професия. Това, както той коректно изтъква, до голяма степен обуславя и поведението на събеседниците.

В първата глава е разгледана историята на занаятчийските кооперации в България най-вече с оглед на взаимодействието им с БРСДП, БРП (тесни социалисти) и БКП. Периодът преди 1947 г. служи по-скоро като прелюдия към основната част от главата, посветена на трансформирането на кооперациите при държавния социализъм, което обяснява и акцентирането именно върху тази партия. Със закони, приети през 1948 и 1949 г., имуществото на занаятчийските кооперации е одържавено и те са принудени да приемат еднотипни устави, което на практика променя всички принципи, върху които се е основавала тяхната предвоенна еволюция. Новата структура запазва по-скоро формални сходства с предишните занаятчийски кооперации. Промените са показани по примера на кооперациите в Павликени и ТПК „Солидарност“ в Русе.

Тук е моментът да отбележа една стилистична особеност на дисертацията. В тази, както и в следващите глави, основните приноси са вмъкнати в хода на представяне и анализ на конкретни примери, били те кооперации, индивидуални майстори-занаятчии, музеи или ателиета. Тези конкретни примери съставят и основната част

от текста. Струва ми се, че това се дължи на дългогодишната кариера на г-н Василев в областта на музейното дело. Всеки отделен случай може да бъде сравнен с част от експозиция, където артефактите заслужават самостоятелно внимание, представени са по начин, който позволява да бъдат разгледани от различни страни и оценени по достойнство, преди да се слеят в общата нишка на изложбата. Подходът му при оформяне на текста е подобен на този при създаване на изложба.

Втората част от главата е посветена на създаването на Задругата на майсторите на художествени занаяти. Процесите и идеологическите залози там са различни в сравнение с разгледаните по-горе примери от Русе и Павликени. В първото следвоенно десетилетие трудово-производствените кооперации се превръщат в придатък към плановата икономика, чиято задача е да запълва временно пролуките в централизираното държавно стопанство. Тези пролуки така и не биват запълнени, което позволява на кооперациите да оцелеят, но в чисто идеологически план те са разглеждани като временно решение. За разлика от тях, Задругата на майсторите е част от процес на налагане на културен национализъм (по формулировката на Мария Годорова), в който влизат и чествания на българската история с кулминация 1981 г., и съборите за народно творчество, специализирани училища за народни певци и занаятчии, мрежи от регионални и национални музеи и пр. Продукцията на майсторите на художествените занаяти не е предназначена да запълва пролуки в централизираната планова икономика, а да направлява потребителските избори и да се бори с вредни външни и вътрешни естетически влияния. В този смисъл Задругата се доближава до творческите съюзи като тези на българските писатели, преводачи или художници.

Особено интересни са отношенията между Задругата на майсторите и Съюза на българските художници, подробно разгледани в главата. Първоначално те са йерархични, отразявайки неравнопоставеността между престижното авторско индивидуално творчество и предполагаемо анонимното народно творчество. Задругата полага усилия да се еманципира, но институционалните битки продължават до края на социалистическия период. Приносите в тази част са особено ценни, тъй като позволяват да видим конкретни последици от

господстващите в този период концепции за традиционното народно творчество (третирано като анонимно и колективно). Тези концепции се сблъскват с реалности в лицето на далеч не анонимни и много талантиливи индивидуални, а не колективни творци – майстори на художествени занаяти, разгледани от г-н Василев. Откроява се примерът с Петър Гигов, майстор на бусинска керамика.

Втората глава е посветена на музеефицирането на народните занаяти, като акцентът е върху музея на открито в Етъра. За разлика от другите глави, тук е дадена широка сравнителна перспектива, като са разгледани първите музеи на открито, свързани със световните изложения от XIX век, първият жив музей „Скансен”, Националният музей на румънското село в Букурещ и Глентлайтен в Бавария. Г-н Василев анализира различните подходи при създаване на музеи на открито, предимствата и недостатъците на различните решения, за да ни доведе до централната част от главата, а именно създаването на „Етъра”.

В Етъра са използвани три метода – реставрация на вече съществуващи обекти, преместване и повторно сглобяване на обекти от други селища, както и създаване на копия. И трите подхода имат своите съответствия в световната практика, разгледана в дисертацията. Конкретният пример, своеобразен ключов експонат в тази глава, е габровското грънчарство. Представени са талантиливи майстори керамици като Виолета Керемедчиева и Веселин Дамянов, както и мутафчията Христо Маринов. Отново виждаме сблъсък между теоретичната концепция за народното творчество като анонимно и колективно и реалността в лицето на майстори-творци, всеки от които е със своята силна индивидуалност и талант.

В главата са разгледани процесите по включване на Етъра и неговите майстори в международни мрежи чрез организиране на събития и изложби, както и влиянието му като пример и методологическа помощ при изграждането на по-малки музейни комплекси като Стария Добрич, Генгер в градския парк Славеева река на град Айтос и Самоводската чаршия в Търново.

Третата глава отговаря на въпроса: „как се става майстор на традиционен занаят?” върху примери от град Троян и село Орешак. Разгледани са центровете, свързани с

обучение на майстори, като училище и гимназия за приложни изкуства, предаването на занаят между майстор и чирак, както и появата на условно самоуки, т.е. често обучавани в семейна среда майстори. Специално внимание е обърнато на ролята на музеите и фестивалите като институции, задаващи определени рамки за развитие на занаятите чрез експертиза, гаранции за автентичност и възможност за продажба на продукцията. Основните тенденции, очертани в предишните глави, са задълбочени тук въз основа на конкретните примери от региона на Троян.

Приносна е частта, посветена на четири поколения грънчари от семейство Йовкови. В продължение на един век различни представители на фамилията се вписват в различни институционални, икономически и политически рамки, продължавайки и усъвършенствайки семейния занаят. Те са свързани с кооперации, музеи, специализирани училища, изложби и фестивали, взаимодействат по един или друг начин с всички тези институции, предназначени да оформят и насочват традиционните занаяти, но в крайна сметка остават верни най-вече на семейната традиция. Използват или се приспособяват към разнообразните институции, но остават на първо място майстори и индивидуални творци. Това е ценна възможност да премислим дефинициите за традиционно или народно творчество, както и противопоставянето или йерархичното подреждане между традиционно и съвременно изкуство.

3. Приноси на дисертацията

В дисертацията, както и в автореферата, не са посочени приносните моменти. Ще си позволя да го направя. Въз основа на богат емпиричен материал, архивни източници, наблюдения и интервюта е показана трансформацията на традиционните занаяти в различни политически и икономически системи през последния век. Анализирани са влиянието на различни институции като кооперации, Задруга на майсторите, музеи, изложения, фестивали и професионални училища върху занаятите. Разгледана е историята, структурата и взаимодействието между тези институции. Може би най-ценното, показана е ролята на индивидуалния майстор в качеството му на творец със собствен талант и достойнство, което

проблематизира дефинициите за традиционно народно творчество, както и йерархиите между народни занаяти от една страна и съвременни художници от друга. Приносите са безспорни и надхвърлят изискванията за дисертационен труд.

4. Други

Познавам г-н Василев от годините, когато беше студент в бакалавърската програма по етнология към Софийския университет. Участвали сме в няколко съвместни теренни изследвания, при които ми направи впечатление неговата професионална добросъвестност и способността бързо да намери общ език с разнообразни като социален профил и характер събеседници. Нямам конфликт на интереси. Дисертацията успешно е преминала институционална проверка в Софийския университет за липса на плагиатство и самият аз не забелязах такова.

5. Заключение

В заключение ще отбележа, че дисертационният труд съдържа научни резултати, които представляват оригинален принос и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и на Правилника на Софийския университет. Дисертацията показва, че г-н Димитър Василев е способен да събира ценен емпиричен материал, да забелязва и анализира ключовите тенденции в него и да формулира резултатите на ясен академичен език. Става дума за изграден професионалист в средата на неговата кариера. Поради това без колебание давам положителна оценка на изследването и предлагам на почитаемото жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на г-н Василев в област на висше образование 3. Стопански, социални и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.